

بررسی مهم‌ترین چالش‌ها و راهبردهای جذب دانشجویان خارجی در ایران (با استفاده از تکنیک گروه‌های کانونی)

حمید شفیق‌زاده*

چکیده

آموزش عالی در قرن ۲۱، از عوامل مهم تأثیرگذار بر جامعه به شمار می‌آید و از مهم‌ترین چالش‌های آموزش عالی در هزاره جدید، موضوع سیاست‌های جذب دانشجویان خارجی در کشورهای میزبان است. هدف این مقاله، بررسی چالش‌ها و راهبردهای جمهوری اسلامی ایران در جذب دانشجویان خارجی از دیدگاه متخصصان، از طریق یک مطالعه کیفی و با استفاده از روش گروه‌های کانونی است. جامعه مورد مطالعه شامل مسئولین، متخصصین، افراد حرفه‌ای و اعضای هیئت علمی درگیر فعالیت‌های اجرایی و علمی مربوط به دانشجویان خارجی می‌باشد. نمونه مورد مطالعه، شامل دو گروه؛ ۱۸ نفر مشارکت‌کننده به عنوان مسئولین و کارشناسان مرتبط با حوزه دانشجویان خارجی در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و سایر مؤسسات مهم آموزش عالی؛ و ۱۶ نفر مشارکت‌کننده به عنوان پژوهشگران و اعضای هیئت علمی صاحب‌اثر در حوزه دانشجویان خارجی می‌باشد. نتایج تحقیق منجر به شناسایی ۷ چالش و ۱۱ راهبرد شده است. مهم‌ترین چالش‌ها به ترتیب اولویت عبارت است از: تعدد نهادهای تصمیم‌گیرنده در عرصه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی؛ مشخص نبودن اهداف و جهت‌گیری اصلی؛ فقدان مراکز مشاوره تخصصی برای راهنمایی و هدایت دانشجویان؛ معرفی زبان فارسی به عنوان تنها زبان برای آموزش و یادگیری؛ پایین بودن سطح امکانات آموزشی و رفاهی؛ جذب حداقلی دانشجویان از کشورهای پیشرفته و عدم وجود فرهنگ تعامل و هم‌مدلی بین دانشجویان ایرانی و غیر ایرانی.

واژگان کلیدی

دانشجوی خارجی، آموزش عالی، بین‌المللی‌شدن، جهانی‌شدن، سیاست‌های جذب و گروه‌های کانونی.

* استادیار دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار

تاریخ پذیرش: ۹۲/۱۰/۲۴

تاریخ ارسال: ۹۲/۶/۱

فصلنامه راهبرد/سال بیست و دوم/شماره ۶۹/ زمستان ۱۳۹۲/ صص ۲۶۲-۲۴۷

جستار گشایی

امروزه بیش از هر زمان دیگری سرنوشت انسان‌ها و ملت‌ها به یکدیگر گره خورده است. فناوری‌های اطلاعات، باعث شده که از میان برداشتن مشکلات موجود در هر حوزه موجب تأثیرات بین‌المللی مثبت شود. بنابراین، جهان امروز ضرورت درک متقابل فرهنگ‌ها را بیشتر حس کرده و به همین دلیل تفاهم و تعاملات فرهنگی و علمی در عرصه بین‌المللی اهمیت بیشتری یافته است (سرکارانی، ۱۳۸۱، ص ۵۵). در این میان، دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی نه تنها باید در ایجاد فرصت‌های لازم برای رشد توانایی‌های فردی و مهارت‌های زندگی و فرهنگ‌های بومی همت گمارند، بلکه لازم است به افزایش توانایی‌های انسان بیندیشند و بکوشند زمینه‌های ایجاد فرصت و پیشرفت را برای دیگران نیز فراهم سازند. این مهم هم به دلایل سیاسی و اقتصادی و هم به دلایل فرهنگی و اجتماعی حائز اهمیت است و بهتر است نقش دانشگاه‌ها از این دو منظر مورد توجه قرار گیرد (Scoot, 2001, p.19).

از طرف دیگر، دانشگاه‌ها زمانی می‌توانند به حل و رفع مشکلات بپردازند که سطح آموزش و پژوهش در آنها از کیفیتی مطلوب برخوردار باشد. یکی از روش‌هایی که

دانشگاه‌های کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه می‌توانند برای بهبود کیفیت به کار برند، برقراری ارتباطات بین‌المللی از طریق پذیرش دانشجو از سایر کشورها به‌ویژه کشورهای پیشرفته است (Glauco & Case, 2003, p.25).

پدیده تحصیل دانشجویان در مقاطع مختلف در کشورهای دیگر یکی از موضوعات مهم و تأثیرگذار بر نظام آموزش عالی و بخش‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی کشورهای مختلف است. حضور این دانشجویان خارجی در کشورهای میزبان منشأ آثار متنوع سیاسی، فرهنگی و اقتصادی است. درعین حال، این دانشجویان پس از بازگشت به موطن اصلی خود، آموخته‌های جدید علمی و فرهنگی خود را نیز به کار می‌گیرند. بنابراین، تقویت سیاست پذیرش دانشجویان خارجی امروزه به یکی از اولویت‌های اصلی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی تبدیل شده است. علاوه بر این، تعداد دانشجویان خارجی در دانشگاه، یکی از شاخص‌های مهم در رتبه‌بندی دانشگاه‌های جهان محسوب می‌شود. در نظرسنجی انجمن بین‌المللی دانشگاه‌ها^۱ از دانشگاه‌ها و مؤسسات عضو، جابه‌جایی دانشجو و پذیرش

1. International Associations of Universities

است. از طرفی دیگر تمام قدرت‌ها و ابرقدرت‌ها کمر به نابودی‌مان بسته‌اند و اگر ما در محیطی در بسته بمانیم، قطعاً با شکست مواجه خواهیم شد... (صحیفه نور، ج ۱۲، ص ۱۹).

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی):
 «...مقصود ما از صدور انقلاب گسترش فرهنگ الهی و انسان‌ساز اسلام به تمامی جهان است و ما به آن افتخار می‌کنیم و وظیفه‌ی خود می‌دانیم که مفاهیم و ارزش‌های اسلامی، احکام و معارض دین خدا را که مایه نجات ملت‌هاست، اشاعه دهیم و این تکلیف الهی ماست (دیدار و بیعت اقشار مختلف مردم خارج از کشور با ولی امر مسلمین، ۱۳۶۸/۴/۲۲)».

همان‌گونه که اشاره شد، یکی از مهم‌ترین ابزارها برای صدور و گسترش انقلاب اسلامی به کشورهای مختلف، جذب دانشجویان خارجی می‌باشد. براساس سند چشم‌انداز بیست‌ساله جمهوری اسلامی ایران، تعداد دانشجویان خارجی باید به مرز ۱۵۰ هزار نفر برسد. تحقق چنین چشم‌اندازی زمانی امکان‌پذیر است که بتوان تحلیل درستی از شرایط موجود داشت. بررسی روند پذیرش دانشجویان خارجی در ایران توأم با نقطه‌نظرات کاملاً متفاوتی بوده است. گروهی

دانشجویان خارجی به عنوان اولویت اول بین‌المللی‌سازی آموزش عالی ذکر شده است (Knight, 2003, p.4).

حضور دانشجویان خارجی در ایران نیز همواره مورد توجه بوده است. انقلاب اسلامی ایران بی‌شک به‌عنوان پدیده‌ای نوظهور و بی‌بدیل در قرن حاضر سرمدار بیداری اسلامی در جهان می‌باشد. انقلاب غایت‌گرا، آرمان‌گرا و عالم‌گیر که به رهبری امام خمینی (ره) هدایت گردید و تحولی شگرف در عرصه روابط بین‌الملل و معادلات سیاسی جهان پدید آورد. قانون اساسی به‌عنوان ثمره و تبلور این انقلاب، تنظیم تعاملات خارجی کشور بر مبنای تعهد برادرانه نسبت به همه مسلمانان و حمایت بی‌دریغ از مستضعفان جهان را از جمله وظایف جمهوری اسلامی ایران برمی‌شمرد. به‌طور حتم یکی از مهم‌ترین تعاملات خارجی بین کشورهای تبادل دانشجویست که اگر با اجرای سیاست‌های اصولی صورت بگیرد، می‌تواند به صدور انقلاب منجر شود.

امام خمینی (ره): «ما باید در صدور انقلابمان به جهان کوشش کنیم و تفکر اینکه ما انقلابمان را صادر نمی‌کنیم، کنار بگذاریم، زیرا اسلام بین کشورهای مسلمان فرقی قائل نمی‌باشد و پشتیبان تمام مستضعفین جهان

از صاحب‌نظران با اشاره به ناکامی‌های جدی در تأثیرگذاری لازم بر دانشجویان خارجی و بروز عقاید منفی نسبت به کشور در آنها، این روند را جریانی کاملاً ناموفق دانسته‌اند؛ در حالی که گروهی دیگر معتقدند تجربیات گذشته تا اندازه زیادی موفق بوده است و بر ضرورت تداوم سیاست‌های کنونی به موازات اصلاح جزئی آن تأکید دارند.

در طی دهه‌های مختلف، میزان ثبت نام دانشجویان خارجی در دنیا در بیشتر مواقع با رشد همراه بوده است. نگاره شماره (۱)، تعداد دانشجویان خارجی در سال‌های منتخب را نشان می‌دهد:

نگاره شماره (۱) - رشد ثبت نام دانشجویان خارجی در سال‌های مختلف

(OECD Education at a Glance, 2011)

سال	تعداد دانشجویان
۲۰۱۰	۳۱۷ میلیون
۲۰۰۵	۲ میلیون
۲۰۰۰	۲/۱ میلیون
۱۹۹۵	۱/۷ میلیون
۱۹۹۰	۱/۳ میلیون
۱۹۸۵	۱/۲ میلیون
۱۹۸۰	۱/۱ میلیون
۱۹۷۵	۸۰۰ هزار
۱۹۵۰	۱۰۰ هزار

در نیمه دوم قرن بیستم، تعداد دانشجویان خارجی تقریباً به میزان ۲۰ برابر از ۱۱۰ هزار نفر در سال ۱۹۵۰، به بیش از ۲ میلیون نفر در سال ۲۰۰۰ افزایش یافته

است. در سال‌های بین ۲۰۰۵-۲۰۰۰، بیشترین میزان افزایش دانشجویان خارجی از ۲/۱ میلیون به ۳ میلیون نفر بوده است.

گزارش درهای باز^۲ که هر ساله از سوی مؤسسه آموزش بین‌المللی^۳ منتشر می‌شود، کشورهای برتر در جذب دانشجویان خارجی را در سال ۲۰۱۰ اعلام کرده است:

نگاره شماره (۲) - کشورهای برتر در جذب

دانشجویان خارجی در سال ۲۰۱۰

رتبه	کشورهای برتر	تعداد دانشجویان خارجی	درصد دانشجویان خارجی
۱	امریکا	۷۲۳۲۷۷	۲۰
۲	انگلستان	۴۵۵۶۰۰	۱۲
۳	فرانسه	۲۸۳۶۲۱	۸
۴	چین	۲۶۵۰۹۰	۷
۵	استرالیا	۲۵۸۸۲۷	۷
۶	آلمان	۲۵۲۰۳۲	۷
۷	کانادا	۱۷۴۷۶۰	۵
۸	ژاپن	۱۴۱۷۷۴	۴

طبق این گزارش بین‌المللی، یک پنجم از دانشجویان خارجی در کشور امریکا حضور دارند. امریکا بعد از سال ۲۰۰۰، میزان بیش از نیم میلیون دانشجوی خارجی بوده و از طریق پولی که این دانشجویان به اقتصاد ملی امریکا تزریق نموده‌اند، علاوه بر استفاده‌های علمی از آنها، عایدات مادی زیادی نیز از

2. Open Doors
3. Institute of International Education

طریق اجاره دادن مکان، هزینه‌های زندگی، حق بیمه، فروش کتاب و... کسب کرده است. گزارش درهای باز نشان می‌دهد در سال ۲۰۱۰، تعداد دانشجویان خارجی در امریکا، به ۷۲۳۲۷۷ نفر رسیده است. تعداد کل دانشجویان در امریکا، ۱۷۹۵۸۰۰۰ نفر می‌باشد. در این گزارش ذکر شده که پذیرش دانشجوی خارجی نزدیک به ۲۰ میلیارد دلار برای اقتصاد امریکا در سال ۲۰۱۰ سودآوری داشته است (IIE, 2011, p.485).

۱. تعداد دانشجویان خارجی در ایران و مقایسه آن با کشورهای منطقه

توان جذب و آموزش دانشجویان خارجی که برای تحصیل، کشوری غیر از کشور زادگاه خود را انتخاب می‌کنند، یکی از شاخص‌های نشان‌دهنده کیفیت و وضعیت مطلوب یا مناسب یک کشور در حوزه آموزش عالی است. بر اساس آخرین اطلاعات مربوط به تعداد دانشجویان خارجی که به سال ۲۰۰۹ برمی‌گردد، در کشور ما تنها ۲۵۰۰ دانشجوی بین‌المللی در حال تحصیل بوده‌اند که نسبت آنها به دانشجویان داخلی کمتر از ۰/۰۰۰۸ بوده است. این در حالی است که شاخص یادشده برای کشور برتر منطقه، یعنی مصر، ۳۵۰۳۱ دانشجویان خارجی و برای امارات متحده عربی و

اردن، رتبه‌های دوم و سوم، به ترتیب ۳۴۱۲۲ و ۲۶۶۳۷ دانشجویان بوده است. از این نظر، ما تنها کشورهایمانند گرجستان (۴۹۹ دانشجویان)، پاکستان (۳۸۹ دانشجویان) و ازبکستان (۳۸۱ دانشجویان)، را در رتبه‌های پایین‌تر از خود می‌بینیم (UNESCO, 2011, p.25).

علاوه بر تعداد، درصد دانشجویان خارجی از کل جمعیت دانشجوی کشور، یکی دیگر از شاخص‌های مهم در ارزیابی وضعیت آموزش عالی می‌باشد. بر اساس آخرین اطلاعات موجود، این شاخص برای کشور ما عددی نزدیک به صفر است، اما برای کشور برتر منطقه، یعنی امارات متحده عربی، ۳۹ درصد است. به بیان دیگر، ۳۹ درصد از کل جمعیت دانشجویان در این کشور را دانشجویان خارجی تشکیل می‌دهند. پس از امارات، قطر و بحرین به ترتیب با ۲۸ و ۱۴ درصد در رتبه‌های دوم و سوم منطقه قرار دارند (UNESCO, 2011, p.32).

در بررسی دانشجویان خارجی در ایران دو نکته قابل تأمل وجود دارد: اول، تحصیل نزدیک به ۱۱ هزار دانشجوی خارجی در دانشگاه جامعه‌المصطفی است که مرکزی آموزشی-پژوهشی در علوم اسلامی برای متقاضیان غیر ایرانی است. دوم، در مورد

ملیت دانشجویان خارجی در حال تحصیل در ایران است. دانشجویان خارجی ایران عمدتاً از کشورهای همسایه و کشورهایی هستند که روابط سیاسی مناسبی با ایران دارند. به عنوان مثال، بیشتر دانشجویان خارجی ایران از کشور افغانستان هستند که دلیل اصلی آن به نزدیکی زبان، مجاورت جغرافیایی و داشتن روابط سیاسی مطلوب برمی‌گردد.

بر اساس سوابق موجود، قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، حدود ۳۵۶ نفر از اتباع خارجی در دانشگاه‌های تهران، شیراز، شهید بهشتی، شهید چمران اهواز، علم و صنعت ایران، صنعتی امیرکبیر، تبریز، اصفهان و علامه طباطبایی مشغول به تحصیل بودند. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و پس از انقلاب فرهنگی و بازگشایی دانشگاه‌ها، آن دسته از دانشجویان خارجی که صلاحیت آنها مورد تأیید قرار گرفت، برای ادامه تحصیل به دانشگاه‌ها معرفی شدند که تعداد آنان در حدود ۱۲۵ نفر بوده است (سازمان دانشجویان جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۸، ص ۱۶).

با توجه به اهمیت امر گسترش روابط علمی و فرهنگی با سایر کشورهای جهان، با تصویب اولین آیین‌نامه پذیرش دانشجوی خارجی و دستورالعمل بورس تحصیلی به دانشجویان خارجی، دوره فعالیت جدید

پذیرش دانشجوی غیرایرانی از اواخر سال ۱۳۶۱ آغاز شد. اولین گروهی که از خارج از کشور برای ادامه تحصیل به ایران دعوت شدند، اتباع لبنانی بودند و سپس پذیرش داوطلبان کشورهای عراق، سودان، پاکستان، سوریه، تانزانیا، آسیای میانه و افغانستان مورد موافقت هیئت‌های انتخاب دانشجو در داخل کشور قرار گرفت.

برای هماهنگی در اقدامات اجرایی پذیرش دانشجوی خارجی، بر اساس مصوبه سال ۱۳۷۱، شورای تبلیغات خارجی و آیین‌نامه اجرایی مورخ ۱۳۷۱/۶/۲۱، شورایی به نام شورای پذیرش دانشجوی خارجی با وظیفه تعیین سیاست‌ها و ضوابط گزینش دانشجوی خارجی، تدوین برنامه‌های فرهنگی و پیگیری حل مشکلات دانشجویان خارجی باحضور نمایندگان دستگاه‌های مربوط ایجاد شد که ریاست آن برعهده معاون دانشجویی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و دبیری آن بر عهده مدیر کل امور دانشجویان داخل وزارت مذکور نهاد شده است (سازمان دانشجویان جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۸، ص ۲۳).

بحث ساماندهی فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی دانشجویان خارجی در سال ۱۳۸۴ در شورای عالی انقلاب فرهنگی (مصوبه

فعالیت‌های فرهنگی - اجتماعی و فوق برنامه دانشجویان خارجی از اهمیت بالایی برخوردار است.

در ادامه این مصوبه، به مهم‌ترین اهداف و سیاست‌های جذب دانشجویان خارجی اشاره شده است:

اهداف

الف) تقویت نگرش مثبت دانشجویان خارجی به جمهوری اسلامی و فرهنگ اصیل ایرانی؛

ب) تربیت نیروهای کارآمد، متعهد و آشنا به منطق انقلاب اسلامی؛

پ) تعمیق آگاهی دانشجویان خارجی نسبت به اسلام و ارزش‌های انقلاب اسلامی؛

ت) آشنایی دانشجویان خارجی با چالش‌ها و نیازهای جهان اسلام؛

ث) تربیت متخصصان متعهد به منظور کمک به ارتقای علمی کشورهای اسلامی.

سیاست‌ها

الف) تحلیل و شناخت نیازهای فرهنگی و فکری دانشجویان خارجی؛

ب) تأکید بر مشترکات دینی، فرهنگی و تاریخی و پرهیز از مسائل اختلاف‌برانگیز؛

پ) تکریم دانشجویان خارجی و مراعات شئون آنها طبق سنت و موازین

میهمان‌نوازی؛

۵۷۸) به تصویب رسید. در مقدمه آن آمده است:

یکی از مهم‌ترین اهداف جذب و آموزش دانشجویان خارجی در دانشگاه‌های کشور، برقراری تعاملات علمی - فرهنگی و اجرایی پس از فراغت از تحصیل آنهاست. این امر خود بستگی به تصویری خواهد داشت که در ذهن این دانشجویان از فرهنگ ایرانی - اسلامی و نظام جمهوری اسلامی در طول مدت اقامت آنها در ایران شکل می‌گیرد که در وجه مثبت آن، آنان را در مقام سفیران فرهنگی جمهوری اسلامی ایران قرار می‌دهد. بدیهی است تمرکز سرمایه‌گذاری‌ها در زمینه‌های علمی در طول دوران تحصیل این دانشجویان به تنهایی کافی به مقصود نبوده، سرمایه‌گذاری جدی و سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی هماهنگ در جهت اجرای برنامه‌های ویژه فرهنگی برای این دانشجویان ضروری بوده و این امر آشنایی آنها را با ویژگی‌ها و ظرفیت‌های فوق‌العاده فرهنگ و ارزش‌های ایرانی - اسلامی و درک عمیق نظام جمهوری اسلامی و اندیشه امام‌خمينی(ره) فراهم نموده و در نهایت ظرفیت‌های همکاری این دانشجویان با ایران را پس از فراغت از تحصیل برای آنها آشکار می‌سازد. با توجه به نیازهای یادشده، تصویب و اجرای ساماندهی

ت) گسترش مشارکت دانشجویان خارجی در طراحی فعالیت‌های فرهنگی و فوق برنامه مرتبط با خود؛

ث) کمک به تسهیل امور جاری و حل مشکلات دانشجویان خارجی؛

ج) تقویت و گسترش تفاهم و همدلی بین دانشجویان داخلی و خارجی؛

چ) توسعه روابط و تعاملات دانشجویان خارجی با نهادهای فرهنگی، مذهبی و علمی کشور؛

ح) آموزش زبان و ادبیات فارسی و ایجاد و تقویت کرسی‌ها و گروه‌های زبان و ادبیات فارسی.

با وجود این مصوبات و با توجه به اینکه از سال ۱۳۷۸، به دانشگاه‌ها اجازه داده شد ۵ درصد از ظرفیت خود را به دانشجویان خارجی اختصاص دهند، هیچگاه این ظرفیت تکمیل نشد و حتی به یک درصد هم نرسید.

در سال ۱۳۸۲ به دانشگاه‌ها اعلام شد تا ۲ درصد از ظرفیت خود را در اختیار شورای بورس قرار دهند که این موضع نیز بدون استفاده ماند. دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) قزوین نیز که برای پذیرش دانشجویان خارجی تأسیس شد، بنا به دلایل مختلف چندان موفق نبود و علی‌رغم اختصاص دوسوم ظرفیت این دانشگاه به

دانشجویان خارجی، فقط ۲ درصد دانشجوی غیر ایرانی جذب این دانشگاه شده است.

در رابطه با تحقیقات انجام شده در این حوزه، بیشتر این تحقیقات تاکنون به بررسی مسائل و مشکلات دانشجویان خارجی در حال تحصیل در ایران پرداخته‌اند و کمتر سیاست‌های کشور در زمینه جذب دانشجویان خارجی و چالش‌های آن مطالعه شده است. در ادامه به برخی از این پژوهش‌ها اشاره می‌شود:

۱. تحقیقی در سال ۱۳۸۰ در رابطه با نگرش‌های دانشجویان خارجی به سفارش دانشگاه بین‌المللی امام خمینی انجام شده است. این پژوهش به صورت پیمایشی و با نمونه‌گیری تصادفی ساده و با حجم نمونه ۱۷۷ نفری از دانشجویان خارجی ساکن در خوابگاه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی به انجام رسیده است. نتایج این تحقیق نشان داد که پایین بودن سطح امکانات مادی و رفاهی دانشگاه، تبعیض و بی‌عدالتی از سوی مسئولان بین دانشجویان از ملیت‌های مختلف و برخوردهای بد و غیرمحترمانه، عوامل اصلی در پیدایش تلقی منفی آنان نسبت به ایران و ایرانیان بوده است.

۲. تحقیقی در سال ۱۳۸۴ توسط حریرچی با عنوان نظرسنجی مشکلات

نارضایتی پاسخگویان از بخش اداری و رفاهی بوده است.

۴. تحقیقی با عنوان موانع پذیرش دانشجویان خارجی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ایران توسط فتحی و اجارگاه و همکاران (۱۳۹۰) در دانشگاه شهید بهشتی اجرا شد. در این تحقیق، ۷۵ نفر از دانشجویان خارجی دانشگاه شهید بهشتی مشارکت کردند. یافته‌ها در مورد موانع پذیرش دانشجویان خارجی به دو دسته درون‌دانشگاهی و برون‌دانشگاهی تقسیم شد.

از دید این دانشجویان، نداشتن ارتباط مستمر با دانشگاه‌های برتر جهان، فعال نبودن دفاتر همکاری‌های علمی بین‌المللی دانشگاه‌ها و خدمات حمایتی پایین به دانشجویان خارجی، سه مانع اصلی درون‌دانشگاهی؛ و عدم تسهیل ورود دانشمندان و استادان برجسته خارجی به کشور، وجود دیدگاه بدبینانه نسبت به حضور دانشجویان خارجی و عدم اعطای استقلال به دانشگاه‌ها برای پذیرش دانشجویان خارجی، سه مانع اصلی برون‌دانشگاهی محسوب می‌شدند.

یافته‌های این پژوهش‌ها نشان می‌دهد جهت‌گیری غالب دانشجویان خارجی شاغل به تحصیل در ایران در زمینه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی مطلوب نبوده و

دانشجویان بورسیه غیر ایرانی در دانشگاه‌های علوم پزشکی مستقر در تهران (تهران، ایران، شهید بهشتی و علوم بهزیستی و توانبخشی) برای کسب درجه کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی انجام شد. این تحقیق بر چهار محور مشکلات اجتماعی، رفاهی، آموزشی و اقتصادی، اولویت‌بندی آنها را بدین ترتیب اعلام نمود: برنامه‌های تدارک دیده‌شده توسط دانشگاه، کمک هزینه تحصیلی، امکانات موجود در خوابگاه، غذای سلف سرویس و رفتار اطرافیان.

۳. تحقیقی در سال ۱۳۸۵ با عنوان بررسی مسائل و مشکلات دانشجویان غیر ایرانی در حال تحصیل در ایران به سفارش سازمان دانشجویان ایران و توسط مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران اجرا شد. جامعه آماری این تحقیق دانشجویان خارجی شاغل به تحصیل در دانشگاه‌های ایران بودند که تعداد ۳۳۷ نفر از آنها به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند و مشکلات دانشجویان در ابعاد اداری، فرهنگی، رفاهی و آموزشی بررسی شد. یافته‌های این تحقیق نشان داد که میزان نارضایتی پاسخگویان از سیستم آموزشی کم است. از بخش آموزش زبان فارسی رضایتمندی بالایی گزارش شده و بیشترین

تلقى آنان از ایران و ایرانیان قبل از ورود به ایران بهتر از دوران تحصیلی و فارغ‌التحصیلی بوده است. با توجه به چنین روندی، تحقیق حاضر برای پاسخگویی به پرسش‌های زیر انجام شده است:

الف) مهم‌ترین چالش‌های جمهوری اسلامی ایران در جذب دانشجویان خارجی از دیدگاه متخصصان چیست؟

ب) برای حرکت به سمت وضعیت مطلوب، مهم‌ترین راهبردهای تقویت‌کننده جذب دانشجویان خارجی در ایران از دیدگاه متخصصان کدام است؟

۲. روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر نوع داده‌ها، کیفی است. روش کیفی یک روش استقرایی بوده و به محقق کمک می‌کند تا ایده‌ها و مقوله‌ها را از بطن داده‌ها استخراج نماید، لذا از قالب ذهنی از پیش تعیین‌شده و مشخص استفاده نمی‌کند. انتخاب دقیق محیط و مشارکت‌کنندگان به پیشرفت و توسعه موفق مطالعه کمک می‌کند. در مطالعات کیفی رابطه محقق-مشارکت‌کننده در کیفیت یافته‌ها تأثیر دارد. حجم نمونه نیز به واسطه کفایت نظریه تولیدشده و تحلیل داده‌ها مشخص می‌گردد

(Streubert, 2006, p.14).

جامعه مورد مطالعه شامل مسئولین، متخصصین، افراد حرفه‌ای و اعضای هیئت علمی درگیر فعالیت‌های اجرایی و علمی مربوط به دانشجویان خارجی بوده است. نمونه مورد مطالعه شامل دو گروه؛ ۱۸ نفر مشارکت‌کننده به عنوان مسئولین و کارشناسان مرتبط با حوزه دانشجویان خارجی در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و سایر مؤسسات مهم آموزش عالی؛ و ۱۶ نفر مشارکت‌کننده به عنوان پژوهشگران و اعضای هیئت علمی صاحب‌اثر در حوزه دانشجویان خارجی بوده است.

روش گردآوری داده‌ها از طریق گروه‌های کانونی^۴ انجام شد. روش گروه‌های کانونی یکی از فنون و روش‌های کیفی در پژوهش‌های انسانی-اجتماعی است. در خصوص تکنیک گروه کانونی، تعاریف گوناگونی از سوی صاحب‌نظران ارائه شده است. دیوید مورگان معتقد است گروه کانونی شکلی از مصاحبه گروهی هستند که بر تعامل در گروه تأکید دارد و این تعامل بر پایه مفروضات و موضوعات ارائه‌شده از سوی محقق می‌باشد و در گروه‌های کانونی تعامل بین شرکت‌کنندگان (مصاحبه‌شوندگان) در تحقیق، مبنای ایجاد داده‌ها و بینش و آگاهی

4. Focus Groups

جهت تحلیل داده‌های کیفی، دفعات تکرار یک عبارت در جدولی گردآوری و چالش‌ها و راهبردهای جذب دانشجویان خارجی به ترتیب اولویت فهرست شده است.

۳. یافته‌ها

نگاره شماره ۳، فراوانی چالش‌ها و راهبردهای جذب دانشجویان خارجی در جمهوری اسلامی ایران را از نظر کارشناسان و متخصصان این حوزه به ترتیب اولویت نشان می‌دهد:

نگاره شماره (۳) - چالش‌ها و راهبردهای استخراج‌شده از بحث‌های گروه‌های کانونی

مفوله	فراوانی	گویه استخراج‌شده از گروه گروه‌های کانونی
۵۱	۳	تعدد نهادهای تصمیم‌گیرنده در عرصه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی
۵۲	۳	مشخص نبودن اهداف و جهت‌گیری اصلی
۵۳	۱۶	فقدان مراکز مشاوره تخصصی برای راهنمایی و هدایت دانشجویان
۵۴	۱۵	معرفی زبان فارسی به عنوان تنها زبان برای آموزش و یادگیری
۵۵	۴	پایین بودن سطح امکانات آموزشی و رفاهی
۵۶	۲	جذب حداقلی دانشجو از کشورهای پیشرفته
۵۷	۱	عدم وجود فرهنگ تعامل و همدلی بین دانشجویان ایرانی و غیرایرانی
راهبرد	۲	تغییر سطح مدیریت دانشجویان خارجی در وزارتخانه‌ها به رده معاونت و تشکیل مدیریت مستقلی برای اداره دانشجویان خارجی

می‌باشد. از دیدگاه دیگر، گروه کانون نوعی مصاحبه است که توسط مصاحبه‌گر آموزش‌دیده و حرفه‌ای و در جمع گروه کوچکی از پاسخ‌دهندگان انجام می‌شود. این گروه‌ها بین ۸ تا ۱۲ نفر خواهند بود و هر جلسه بین ۲ تا ۳ ساعت زمان خواهد برد و معمولاً از این جلسات فیلمبرداری می‌شود. همچنین ممکن است اعضای تیم تحقیق و حتی کارفرما در پشت اتاق شیشه‌ای که اعضای گروه کانون قادر با مشاهده ایشان نیستند، به صورت همزمان جلسه را دنبال کنند و دستورات لازم را از طریق گوشی به میانجی بدهند و جلسه را هدایت کنند. این مصاحبه دارای ویژگی غیر ساختارمند است و پاسخ‌دهندگان دارای آزادی کامل برای بیان دیدگاه‌هایشان هستند.

در این تحقیق از ضبط صوت و دست‌نوشته‌ها برای گردآوری داده‌ها استفاده و با ثبت و ضبط بحث‌های گروه‌های کانونی داده‌های مورد نیاز جمع‌آوری شده است. برای تأیید روایی علمی داده‌های جمع‌آوری‌شده در این بخش، مباحث ضبط‌شده از بحث‌های گروه‌های کانونی بدون دخل و تصرف، پیاده‌سازی شده، آنگاه به شرکت‌کنندگان در دو نوبت ارائه و تأیید ایشان اخذ شده است.

راهبرد	۱۸	ایجاد دفاتر مشاوره برای راهنمایی‌های اختصاصی دانشجویان خارجی در دانشگاه‌ها و وزارتخانه‌های مرتبط
راهبرد	۱۵	آشنا کردن دانشجویان خارجی با آیین‌نامه و مقررات آموزشی قبل از شروع به تحصیل در ایران
راهبرد	۱۴	فراهم نمودن شرایط آموزش و تدریس به زبان دوم (به‌ویژه زبان انگلیسی) در کنار زبان فارسی
راهبرد	۱۱	تعیین اعتبار ویژه برای فعالیت‌های فرهنگی دانشجویان خارجی و تعیین متولی خاص برای آن
راهبرد	۹	برگزاری فعالیت‌های علمی و فرهنگی بین دانشجویان ایرانی و خارجی
راهبرد	۹	تقویت سایت‌های اینترنتی دانشگاه‌های ایران با زبان‌های مختلف برای جذب دانشجویان خارجی
راهبرد	۸	تقویت برنامه‌هایی برای افزایش ارتباط با دانشجویان خارجی پس از فارغ‌التحصیلی و خروج دانشجویان از کشور
راهبرد	۵	طراحی محتوای آموزشی و تربیتی برای دانشجویان قبل از ورود به کشور با لحاظ حساسیت‌های کشور مورد نظر
راهبرد	۶	پیش‌بینی مسائل و نیازهای فوق برنامه دانشجویان خارجی
راهبرد	۶	آماده کردن محیط عمومی جامعه برای پذیرش و استقبال از دانشجویان خارجی

۴. بحث و تفسیر

وضعیت دانشجویان غیر ایرانی مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های ایران به‌عنوان تربیت‌یافتگان و سفیران تفکر انقلاب اسلامی در دنیا با عنایت به آرمان‌های امام راحل و مقام معظم رهبری در بحث صدور انقلاب و رساندن پیام انسان‌ساز اسلام ناب به همه

جهانیان، لازم است مورد بازنگری و ساماندهی جدی قرار گیرد؛ چرا که به نظر می‌رسد در این زمینه نارسایی‌هایی وجود دارد که عملاً همه منابعی را که در این مسیر صرف می‌گردد، از حصول به نتیجه درخور باز می‌دارد. باتوجه به نظر کارشناسان و متخصصان این حوزه در مورد چالش‌های دانشجویان خارجی در کشورمان، مهم‌ترین چالش‌های این حوزه به ترتیب اولویت عبارت است از:

الف) تعدد نهادهای تصمیم‌گیرنده در عرصه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی

با وجود اینکه وزارت علوم، تحقیقات و فناوری متولی اصلی دانشجویان خارجی در دانشگاه‌های ایران محسوب می‌شود، اما نهادهای دیگری مانند وزارت بهداشت و درمان، وزارت کشور، وزارت امور خارجه، وزارت اطلاعات، نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، جهاد دانشگاهی نقش تأثیرگذاری در این حوزه دارند. در سال‌های اخیر، شورای عالی انقلاب فرهنگی سعی کرد با وضع قوانین مورد نیاز و ابلاغ آن به ساماندهی وضعیت دانشجویان خارجی در ایران بپردازد، اما این مصوبات در اجرا به

زمینه‌های مختلف آموزشی، رفاهی، اقامتی و... وجود دارد، در کشور فقدان چنین مراکزی کاملاً احساس می‌شود. نبود چنین مراکزی به خصوص در دانشگاه‌ها باعث ابهام‌آفرینی و سرگشتگی بیشتر دانشجویان خارجی شده است.

ت) معرفی زبان فارسی به عنوان تنها زبان برای آموزش و یادگیری

با توجه به اینکه در کلیه دانشگاه‌های ایران، تدریس به زبان فارسی صورت می‌گیرد (طبق مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی) و اغلب نیز از منابع فارسی جهت تدریس دروس استفاده می‌شود، دانشجوی غیر ایرانی و غیر فارسی‌زبان به راحتی نمی‌تواند از این متون استفاده کند و با توجه به کم بودن دوره آموزش زبان فارسی، این دانشجویان با مشکلات آموزشی متعددی مواجه می‌شوند. آراسته (۱۳۸۵) یکی از عوامل اصلی جذب نشدن دانشجویان خارجی در ایران را استفاده از زبان فارسی به عنوان تنها زبان آموزشی در دانشگاه‌های کشور می‌داند و معتقد است تعدادی از دانشگاه‌ها و رشته‌های تحصیلی در ایران اعتبار خوبی در سطح بین‌المللی دارند که می‌توان با استفاده از زبان انگلیسی موجبات ارتقای آنها را در سطح بین‌المللی را فراهم کرد.

دلیل تعدد نهادهای درگیر با مشکلاتی توأم بوده است.

ب) مشخص نبودن اهداف و جهت‌گیری اصلی

با وجود اینکه بحث ساماندهی حضور دانشجویان خارجی در ایران از اوایل دهه ۶۰ مورد توجه قرار گرفته است، اما هنوز مشخص نیست که کشور از حضور دانشجویان خارجی چه اهدافی را دنبال می‌کند و چنانچه این دانشجویان در آموزش عالی ایران حضور نداشته باشند، چه پیامدهایی برای کشور دارد. مروری بر مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی نشان می‌دهد جهت‌گیری ارزشی در این حوزه غالب است، اما نتایج تحقیقات بخش قبل نشان داد که ایران در انتقال ارزش‌های انقلاب به این دانشجویان چندان موفق نبوده است. در چند سال اخیر نیز جهت‌گیری اقتصادی مورد توجه قرار گرفته و برخی دانشگاه‌ها به دنبال کسب منافع مادی از پذیرش دانشجوی خارجی هستند.

پ) فقدان مراکز مشاوره تخصصی برای راهنمایی و هدایت دانشجویان

در حالی که در بسیاری از کشورهای پیشرفته، مراکزی برای ارائه مشاور تخصصی به منظور راهنمایی دانشجویان خارجی در

ث) پایین بودن سطح امکانات آموزشی و رفاهی

در حالی که در کشورهای پیشرفته سعی می‌شود تا امکانات مطلوبی در اختیار دانشجویان خارجی قرار گیرد، اما در کشور به این مقوله توجه زیادی نمی‌شود. نتایج تحقیقات صورت گرفته نیز نشان می‌دهد که پایین بودن امکانات آموزشی و رفاهی یکی از مشکلات اصلی دانشجویان خارجی در حال تحصیل در کشورمان بوده است. تحقیق دانشگاه بین‌المللی امام خمینی نیز نشان داد که پایین بودن سطح امکانات مادی و رفاهی دانشگاه یکی از عوامل اصلی در پیدایش تلقی منفی دانشجویان خارجی نسبت به ایران و ایرانیان بوده است. تحقیق مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (ایسپا) نیز نشان داد بیشترین نارضایتی دانشجویان خارجی در کشورمان از بخش اداری و رفاهی بوده است.

ج) جذب حداقلی دانشجویان از کشورهای پیشرفته

یکی دیگر از چالش‌های مهم در این حوزه، حضور پرتعداد دانشجویان خارجی از کشورهای توسعه‌نیافته منطقه همچون افغانستان، عراق و سوریه است. در واقع، دانشگاه‌های ایران در جذب دانشجویان از کشورهای غربی موفق نبودند و تعداد این

افراد همواره انگشت‌شمار بوده است. بدیهی است حضور دانشجویانی از کشورهای توسعه‌یافته، به افزایش تبادلات علمی و ارتقای آموزش کمک شایانی می‌کند.

چ) عدم وجود فرهنگ تعامل و همدلی بین دانشجویان ایرانی و غیر ایرانی

یکی از مشکلات مهم، فقدان فرهنگ تعامل و پذیرش دانشجویان غیر ایرانی در دانشگاه‌های کشور می‌باشد. این مشکل در چند سال اخیر به گونه‌ای رشد کرده است که برخی مراکز آموزشی مجبور به مجزا کردن خوابگاه‌های دانشجویان غیر ایرانی از دانشجویان ایرانی شدند. این امر فقر برنامه‌های فرهنگی و فوق برنامه را در آموزش عالی کشورمان به خوبی نشان می‌دهد. تحقیق زمانی منش (۱۳۹۱) در دانشگاه شهید بهشتی نیز نشان داد دیدگاه بدبینانه در خصوص حضور دانشجویان خارجی یکی از موانع اصلی برون‌دانشگاهی محسوب شده است.

فرجام

۱. سیاست پذیرش دانشجویان خارجی امروزه به یکی از اولویت‌های اصلی دانشگاه‌ها در سراسر دنیا تبدیل شده است.

مورد بررسی و پژوهش جدی و هدفمند قرار گیرد.

منابع فارسی

۱. آراسته، حمیدرضا (۱۳۸۵)، «همکاری‌های بین‌المللی آموزش عالی در ایران و چگونگی بهبود آن»، *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی*، شماره ۳۹.
۲. اسکات، پیتر (۱۳۸۷)، *جهانی‌شدن آموزش عالی*، ترجمه رضا فاضلی، انتشارات سروش.
۳. فتحی واجارگاه، کورش، محبوبه عارفی، حامد زمانی منش (۱۳۹۰)، «موانع پذیرش دانشجویان خارجی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ایران»، *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، شماره ۶۲.
۴. سازمان دانشجویان جهاد دانشگاهی (۱۳۷۸)، *طرح ساماندهی دانشجویان خارجی*، گزارش چاپ‌نشده، تهران.
۵. سرکرانی، محمدرضا (۱۳۸۱)، "بین‌المللی شدن آموزش عالی"، *ماهنامه اطلاعات سیاسی-اقتصادی*، شماره ۱۸۴-۱۸۳.
۶. شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۸۴)، "سامان‌دهی فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی دانشجویان خارجی"، مصوبه ۵۷۸.
۷. *صحیفه نور*، مجموعه رهنمودهای امام خمینی (ره) (۱۳۶۹)، انتشارات سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، انتشارات سروش، چاپ اول، ج ۱۲.

منابع لاتین

8. Altbach, P. Knight, J. (2007), The Internationalization of Higher Education: Moti-

۲. اهمیت سیاست تبادل دانشجویان در همایش‌ها و کنفرانس‌های مختلف همواره به‌عنوان مهم‌ترین متغیر بین‌المللی‌سازی آموزش عالی مورد تأکید قرار گرفته است. روند روبه رشد تعداد دانشجویان خارجی در کشورهای مختلف به‌ویژه در دهه اخیر از اهمیت این سیاست حکایت می‌کند. این موضوع هم در مورد کشورهای توسعه‌یافته و هم در مورد کشورهای در حال توسعه صادق است.

۳. کشورهای پیشرفته اروپایی با برنامه‌ریزی راهبردی به تقویت روند پذیرش دانشجویان خارجی پرداخته‌اند؛ به طوری که در حال تبدیل شدن به رقیب جدی برای ایالات متحده آمریکا هستند.

۴. در کشور نیز نوع هدف در زمینه پذیرش دانشجویان خارجی ایجاب می‌کند در این زمینه، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی منسجم و هدفمندی وجود داشته باشد. نحوه تبلیغات و اطلاع‌رسانی، انتخاب و گزینش داوطلبین، طراحی روند رشد و تربیت دانشجو در دانشگاه و برنامه‌های محتوایی مورد نیاز، ارتباط با فارغ‌التحصیل و استفاده از ثمرات تربیتی و نیز حمایت و پشتیبانی فکری و معنوی از وی، مجموعه‌ای است که می‌بایست

- the Mind: The Next Communication Civilization.
16. Streubert, S.H, (2006), *Qualitative Research: Advancing the Humanistic Imperative*, Fifth edition, Lippincott Williams & Wilkins co.
  17. UNESCO (2011), UNESCO Science Report, UNESCO Publishing.
  9. Glauco, D & Case, P. (2003), "Rethinking the Internationalization Agenda in UK Higher Education", *Journal of Further Higher Education*, Vol. 27, No. 4.
  10. Huber, L. (2002), From General Education to Interdisciplinary Studies, *Higher Education Policy*, Vol. 15, No. 3.
  11. Institute of International Education (IIE) (2010), *Open Doors: Report on International Educational Exchange*, Institute of International Education.
  12. Kim, J. (2007), *Effective Organizational Characteristics for International Student Enrollment Service*, A Dissertation Submitted to the Graduate Faculty of Auburn University.
  13. Knight, J. (2003), Internationalization of Higher Education Practices and Priorities, *IAU Survey Report*, International Association of University.
  14. Schneider, M. (2000), *Others Open Doors, How Other Nations Attract International Students*, Maxwell Washington International Relations.
  15. Scoot, D, K. (2001), *Learning in an Integrative Age*, The University of Communication, The Sixth Olympiad of